

שבע דנחמתא

א. מדוע דווקא נבואות אלו

כתב הטור או"ח סימן תכח:

בפסיקתא, מבראשית ועד י"ז בתמוז מפטירין מעניין הפרשה דומה בדומה, ומשם ואילך לפי הזמן ולפי המאורע: תלתא דפורענותא ושבע דנחמתא ותרתי דתיובתא... שבע דנחמתא - נו"ע ארק"ש: נחמו לואתחנן, ותאמר ציון לעקב, עניה סוערה לראה, אנכי לשופטים, רני עקרה לכי תצא, קומי אורי לכי תבא, שוש אשיש לאתם נצבים...¹

רצה לומר: הפטרות רוב שבתות השנה נקבעו בשל הדמיון שנמצא בהן לפרשות של אותן שבתות. ואילו הפטרות שמי"ז בתמוז ואילך נקבעו בשל שייכותן לאירועי הימים: ג' דפורענות לשבתות בין המצרים, לעומתן שבע דנחמתא לשבע השבתות שלאחר תשעה באב, מפרשת ואתחנן ועד לפרשת נצבים. מעתה, אין לבקש קשר וזיקה בין אותן הפטרות לאותן פרשות. שכן עניינן של כל ההפטרות אחד הוא - נחמה.

אבל ראוי להבין מדוע משפיע קטעי נחמה וגאולה נבחרו דווקא קטעים אלו, ועוד יש להבין מה ראו מסדרי ההפטרות לקבוע את שבע ההפטרות דווקא בסדר זה. שמא תאמר ביקשו המסדרים נבואות נחמה משל נביא הנחמה ישעיהו, מצאו שבע מתאימות וקבעו אותן אחת לאחת. תשובה זו היתה מתקבלת לו היו הקטעים משובצים לפי סידרם בספר ישעיהו; המוקדם בספר מוקדם בשיבוץ. אולם אף כי בדרך כלל כך הוא הסדר, הרי מצינו קטעים שלגביהם חרגו מן הסדר. להפטרות שופטים נקבע קטע מישעיה נא-גב ("אנכי אנכי הוא מנחמכם"), בעוד שלהפטרות ראה שקדמה לו נקבע קטע מחלקו השני של פרק נד ("עניה סערה לא נחמה..."). והנה חלקו

1. מעניין, הרמב"ם בהלכות תפילה י"ג, יט כתב: "מנהג פשוט בעירנו להיות מפטירין בנחמות ישעיהו מאחר תשעה באב ועד ראש השנה". אולם, ברשימת ההפטרות (בסדר תפילות כל השנה שבסוף ספר אהבה) מביא הוא הפטרות שונות לפרשות ואתחנן-נצבים, שלש לקוחות מספר ירמיהו, שתים משמואל ושתים מיהושע, והן נראות כהפטרות של כל השנה, כלומר שקביעתן באה בשל דמיון בינן לבין הפרשות הנקראות. אמנם בסוף הדברים שם כותב הרמב"ם: "נהגו רוב העם להיות מפטירין בנחמות ישעיהו מאחר תשעה באב ועד ראש השנה".

הראשון של הפרק ("רני עקרה לא ילדה") נקבע כהפטרת כי תצא המאוחרת ממנה.

ב. דירוג ודו-שיח

בעל מחזור ויטרי רואה דירוג מכוון בסידור ההפטרות, ואלו דבריו:

...והאחרונות שכולן נחמה אומר אותה מט' באב עד יום הכיפורים² כדרך המנחמים לנחם מעט מעט, שהאומר לנחרב נחמה יותר מדי, דומה כמי שאומר למחזר על הפתחים: למחר אתה מלך, שאינו מאמין... לפיכך 'נחמו', 'ותאמר ציון' אע"פ שהיא נחרבת אל תאמר שהיא נעזבת, מאחר שניחמה הק' בחסדיו שוב אינו קורא לה נחמה. ועד כאן ניחמה נביאים מכאן ואילך הוא³ מנחמה. ואחר שקיבלה תנחומים פוסק לה כמה טובות וגדולות: 'רני עקרה', 'קומי אורי', 'שוש אשיש'.

בניין הנחמה בנוי רבדים רבדים והוא מתחזק והולך⁴.

דרך אחרת עולה ממדרש שמביא האבודרהם בדבריו לסדר הפרשיות וההפטרות:

ואומר במדרש על דרך צחות, כי תיקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות נחמו נחמו עמי כלומר שהקב"ה אומר לנביאים נחמו נחמו עמי, על זה משיבה כנסת ישראל: ותאמר ציון עזבני ה', כלומר אינה מתפייסת מנחמת הנביאים... ובמקומות שמפטרין... עניה סוערה לא נוחמה, כלומר הנביאים חוזרים ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומים שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: אנכי אנכי הוא מנחמכם, ואומר עוד רני עקרה לא ילדה, ואומר קומי אורי כי בא אורך. על זה משיבה כנסת ישראל: שוש אשיש בה', כלומר עתה יש לי לשוב ולשמוח, תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע וגו' (מהד' ירושלים תשכ"ג עמ' שג)

2. הוא רואה כנראה גם ב"תרתי דתיובתא", כלומר בשתי ההפטרות של תשובה, חלק מנבואות הנחמה.

3. היינו הקב"ה.

4. רעיון מעין זה מצוי גם בתוס' מגילה (לא ע"ב ד"ה ראש חדש): "ולפיכך מקדימין עניה סוערה קודם רני עקרה דדרך הנחמות להיות הולכות ומשובחות יותר".

ג. זיקה לפרשנות?

אף שכאמור נקבעו ההפטרות בשל עניין הנחמה האצור בהן. שמא ניתן למצוא זיקות רעיוניות כל שהן אף בין הפטרת השבתות לפרשותיהן⁵. להלן אציין זיקות שעלו מתוך התבוננות ראשונית, ודאי ימצאו נוספות בהתבוננויות נוספות.

1. הפטרת ואתחנן - נחמו נחמו עמי (מ⁶, א-כו)

פסוקים אחדים בנבואה זו מדברים על יחידותו וייחודו של ה': "כל הגויים כאין נגדו" (יז); "את מי נועץ ויבינהו" (יג); "ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו" (יה); "ואל מי תדמיוני ואשוח יאמר קדוש" (כה). ייחוד זה בא לידי מיצוי בפסוק המיוחד בפרשה - "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" (ו, ד).

בעשרת הדיברות שבפרשה אנו מוצאים את הלאוין - "לא יהיה לך אלהים אחרים על פני"; "לא תעשה לך פסל כל תמונה" (ה, ז-ח). ועוד אזהרות בפרשה: "פן תשקתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל" (ד, טז); "השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם... ועשיתם לכם פסל תמונת כל" (ד, כג). ובהפטרה מלעיג הנביא על "הפסל נסך חרש וצרף בכסף ירקענו... חרש חכם יבקש לו להכין פסל לא ימוט" (יט-כ).

2. הפטרת עקב - ותאמר ציון (מט, יד - נא, ג)

בפרשה באה האזהרה: "השמרו לכם פן יפתה לבבכם... וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר... ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה" (יא, טז-יז). ובהפטרה משמיע הנביא בשם ה': "הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר... אלביש שמים קדרות... " (ג, ב). ובפסוק הסיום הוא אומר: "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתי, וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' " (נא, ג). עדן גן ה' הלוא הוא הגן בעדן מקדם, מקום בו הילכו מים רבים להשקות את הגן וצמחייתו. ובכך מתאימה ארץ ישראל כולה - לרבות חלקיה הצחיחים ביותר - לתיאור שלה בפרשה כ"ארץ טובה ארץ נחלי מים, עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר" (ח, ז).

5. ודאי שלא הזיקות הללו גרמו לקביעת ההפטרות, שכן הפטרות הנחמה הן מנהג ארץ ישראלי קדום שנוסד בתקופה בה נהגו בארץ מנהג של קריאת התורה תלת שנת, כפי שהעירה לנכון פרופ' שולמית אליצור במכתבה אליי.

6. כאמור כל הפטרות הנחמה נטולות מנבואות ישעיה ואין צורך לציין את הספר.

3. הפטרת ראה - עניה סוערה (נד, יא - נה, ה)

I. הנביא מדבר על בנים: "וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך" (נד, יג) וכבר בפרשה שמענו שישראל קרויים בנים: "בנים אתם לה' אלהיכם" (יד, א).

II. המפתח לגאולה - משמיע הנביא - הוא מעשה הצדקה: "בצדקה תכונני" (נד, יד). והפרשה הלא מרבה ביותר לדבר בענייני צדקה. כמה פעמים חוזרת האזהרה לזכור את הלוי אשר אין לו חלק ונחלה, ולשתפו בזבח המשפחה (יב, יב; יב, יח; יד, כז; יד, כט). ויחד עמו ליתן מתנות עניים לגר ליתום ולאלמנה (יד, כט). וחובת השמטת החובות מקץ שבע שנים (טו, א-ג). ובהמשך באים פסוקים המדברים על החובה לפתוח את היד לאח האביון וליתן לו "די מחסרו אשר יחסר לו" (טו, ח). ועוד שם על חובת ההענקה לעבד ולאמה העבריים עם תום תקופת עבודתם.

III. הפרשה מבטיחה: "והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלח בגוים רבים ובך לא ימשלו" (טו, ו). ובהפטרה אנו שומעים כי אם ישמעו ישראל לדבר ה', או אז - "אכרתה לכם ברית עולם חסדי דוד הנאמנים, הן עד לאומים נתתיו נגיד ומצוה לאומים... וגוי לא תדע אליך ירוצו" (נה, ג-ה).

4. הפטרת שופטים - אנכי אנכי (נא, יב - נב, יב)

הפרשה עוסקת במוסדות הנהגה של האומה: שופטים, שוטרים, מלך, כהנים, נביאים, ואף בהפטרה אנו שומעים על הנהגה - "אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה" (נא, יח); "משלו יהילילו" (נב, ה); "קול צפיד⁸ נשאו קול" (נב, ח).

5. הפטרת כי תצא - רני עקרה

הנביא משמיע: "רבים בני שוממה מבני בעולה" (נד, א). משמע, רואה הוא לפניו שתי נשים, האחת שוממה והאחת בעולה. מסתבר כי זו שהיא בעולה היא אהובה על בעלה ואילו השוממה שנואה ועזובה. ואכן היתה היא "כאשה עזובה ועצובת רוח"; כ"אשת נעורים כי תמאס" (ו). אולם מבטיח ה' כי 'ברחמים גדולים' ו'בחסד עולם' ישיב הוא אליו את אשת נעוריו זו. עניין זה של אשה אהובה לעומת שנואה מופיע בתחילת פרשתנו, וגם עזיבת אשת נעורים ושילוחה מצוי בפרשתנו בהמשכה (פרק כד, א-ב).

7. רוב הפרשנים פירשו: הגוים המושלים, המכניעים את העם. אולם ראב"ע הביא: "מושלו - הם גדולי ישראל".

8. ופירש רד"ק: "צופיך - נביאיך".

6. הפטרת כי תבוא - קומי אורי (פרק ס)

אם נמצה את החזיונות העולים מנבואת הגאולה שבהפטרה דומה שניתן לסכם במשפט: "ה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה... ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת". והרי זו הבטחת הברית שבפרשתנו (כו, יז-יט): הכרת האומות בעליונותם של ישראל, הכרה המתפרטת לפרטים מעשיים רבים בהפטרה, למן פסוק ג ועד לפסוק טז⁹.

7. הפטרת נצבים - שוש אשיש (סא, י - סג, ט)

I. לעומת הקללה המתוארת בפרשה - קללה שתבוא על הארץ כשיפרו ישראל את הברית - "גפרית ומלח שרפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב" (כט, כב), הרי בעת גאולה תבוא ברכה על הארץ "ולארצך לא יאמר עוד שממה..." (סב, ד)¹⁰.

II. יסוד גדול בעניין הגאולה והתשובה והקשר המיוחד שבין הקב"ה לעמו, עולה מתוך כתוב ומדרשו בפרשתנו. התורה מבטיחה: אם "שבת עד ה' אלהיך ושמעת בקלוי" (ל, ב), כי אז "ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה" (ל, ג). וכתב רש"י על פי דברי רשב"י במסכת מגילה (כט ע"א): "היה לו לכתוב **והשיב** את שבותך, רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם, וכשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו שהוא ישוב עמהם".

והלוא יסוד זה עולה גם מפסוק הסיום שבהפטרה - "בכל צרתם לא (קרי: לו) צר ומלאך פניו הושיעם באהבתו ובחמלתו הוא גאלם". וכבר העמידו ראשונים על כך שהקרי מלמד על הקשר המאחד - "לא צר - האמת שהוא בוי"ו כטעם 'ותקצר נפשו'¹¹, דרך משל להבין כאילו גם הוא בצרה, על כן מהר להושיעם" (ראב"ע)¹².

ברית אהבה וזהות גורל זו כביכול, היא המבטיחה את הגאולה, ועימה יאה לחתום את סידרת נבואות הנחמה.

9. יושם לב: בפסוק טו אומר הנביא "ותחת היותך עזובה ושנואה...", וזה נשמע כהמשך להפטרה הקודמת בה הוצגה ציון כאשה עזובה (נד, ו).

10. לגבי ציון: "לא יאמר לך עוד עזובה" (סב, ד), כהמשך להפטרות הקודמות.

11. הפסוק האמור בספר שופטים (י, טז) "ותקצר נפשו בעמל ישראל", היינו: נפשו של הקב"ה כביכול.

12 מעין זה בר"י כספי ובר"י מטראני.